

ŞƏKİ-ZAQATALA BÖLGƏSİNİN MÜXTƏLİF LANDŞAFTLARINDA XIRDA BUYNUZLU HEYVANLARIN HELMINTOZLARLA YOLUXMA DƏRƏCƏSİ

N.H.HƏSƏNALİYEV
AKTN Baytarlıq ET İnstitutu

Helminthozlarla yoluxmanın epizootik vəziyyətini öyrənmək məqsədilə, Şəki-Zaqatala bölgəsinin heyvandarlıq təsərrüfatlarında saxlanılan xırda buynuzlu heyvanlardan 742 kal nümunəsi və patoloji material götürülərək müayinə üçün Baytarlıq Elmi Tədqiqat İnstitutunun Parazitologiya şöbəsinə gətirilmişdir. Alınan nəticələr bölgənin dağlıq, dağətəyi, düzənlik ərazilərinə və ilin fəsillərinə görə təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Helminthoz, epidemioloji, epizootoloji, helmint

Helmintlər yaşadığı orqanların toxuma şirəsi və həzm etdiyi qida hesabına yaşayaraq parazitlik edirlər. Onlar orqanizmə toksiki və mexaniki təsir edərək, maddələr mübadiləsinin, qanın laxtalanma xassəsinin, cinsi zəifliyinin, bala vermə qabiliyyətinin azalması, bağırsaqlarda tıxanma və keçməməzliyin yaranması, daxili orqanlarda zədələnmələrin, iltihabların, şişkinliklərin, nekrozlaşmaların və atrofiyalaşmaların və s. bu kimi patoloji proseslərin baş verməsinə səbəb olurlar. Helminthlərin əmələ gətirdiyi xəstəliklər amilin patogenliyindən, sahibin növündən, yaşından, cinsindən və orqanizmin fizioloji vəziyyətindən, eyni zamanda xarici mühitdən asılı olaraq ya gizli gedir, ya da özünü xarakterik əlamətlərlə biruzə verir. Eyni zamanda parazitlər orqanizmi zəiflədir, immuniteti aşağı salır, heyvanların infeksiya ilə yoluxmasına əlverişli şərait yaradırlar. Helminthlər heyvanların müxtəlif orqanlarında və əzələ qruplarında yaşayaraq orqanizmin hesabına qidalanırlar, əsas sahiblərinə bioloji və fiziki cəhətdən çox böyük zərər vururlar. Helminthozlar heyvanların məhsuldarlığının aşağı düşməsinə və onların tələfatına səbəb olurlar.

Şəki-Zaqatala bölgəsi respublikanın şimal-şərqində yerləşib, şimal-qərbdən və cənubdan az bir hissədən Alazan çayı boyu Gürcüstan Respublikası, şimaldan Böyük Qafqazın cənub yamacı boyu Göyçay çayının başlanğıcına qədər, şimaldan Rusiya Federasiyası ilə, eləcə də cənubdan Alazan- Həftaran vadisi və Acınohurun ön dağlıq hissəsində Samux rayonu və cənub-şərqdə Ağdaş və Göyçay rayonları ilə sərhəddir. Bölgə Böyük Qafqaz sıra dağlarının cənub yamaclarında yerləşir. Balakən, Zaqatala, Qax, Şəki, Oğuz və Qəbələ inzibati rayonlarını əhatə etməklə, ümumi sahəsi 883.5 min ha və ya respublika ərazisinin 10,2%-ni əhatə edir. Relyefi əsasən dağlıqdır. Dağlıq ərazi özlüyündə yüksək dağlıq, orta dağlıq, dağətəyi və düzənlik qurşaqlara bölünür.

Şəki-Zaqatala bölgəsinin əlverişli iqlim və təbii şəraiti burada helmint faunasının formalaşmasına,

müxtəlifliyinə gətirib çıxarır. Bu işə burada saxlanılan xbh-da ağır (qoyun, keçi) helmintoz törədicilərinin yayılmasına şərait yaradır.

Tədqiqatın material və metodları. Şəki-Zaqatala bölgəsində köçəri və oturaq həyat tərzini keçirən heyvandarlıq təsərrüfatlarında helmintozların epizootik vəziyyətini öyrənmək məqsədilə, 2016-2018 ci illər ərzində fəsillər üzrə Şəki, Oğuz, Balakən, Qax, Qəbələ və Zaqatala rayonlarının dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərində saxlanılan xbh-dan müayinə üçün 742 kal nümunəsi və məcburi kəsilmiş heyvanlardan patoloji materiallar, daxili orqanlar, bağırsağın ayrı-ayrı hissələri götürülərək müayinə edilmişdir.

Alınan nəticələr və onların təhlili. Götürülmüş nümunələr "Parazitologiya" laboratoriyasında müayinədən keçirilmiş, yoluxmanın ekstensivliyi və intensivliyi hesablanmış, alınan nəticələr rayonlar üzrə təhlil edilmişdir. Nəticələr cədvəldə əks olunmuşdur.

Cədvəl

Şəki-Zaqatala bölgəsində XBH-da helmintozlarla yoluxmanın epizootik vəziyyəti

Rayonlar	Kal nümunəsi	Trematod		Sestod		Nematod	
		əd.	%	əd.	%	əd.	%
Balakən	75	25	33,33	29	30,66	27	36,0
Qax	93	33	35,48	26	27,95	34	36,55
Qəbələ	72	21	29,16	28	38,88	23	31,94
Şəki	125	43	34,4	51	40,8	31	24,8
Zaqat.	185	97	52,43	43	23,24	45	24,32
Oğuz	192	87	45,31	48	25,0	57	29,68
Cəmi:	742	306	-	219	-	217	-

Balakən rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərindən götürülmüş 75 kal nümunəsinin müayinəsi zamanı 25 nümunədə trematod yumurtaları - 33,33%, 23-də sestod yumurtaları - 30,66%, 27-də nematod yumurtaları - 36,0% aşkar edilmişdir.

Qax rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərindən götürülmüş 93 kal nümunəsinin müayinəsi zamanı 33 nümunədə trematod yumurtaları -

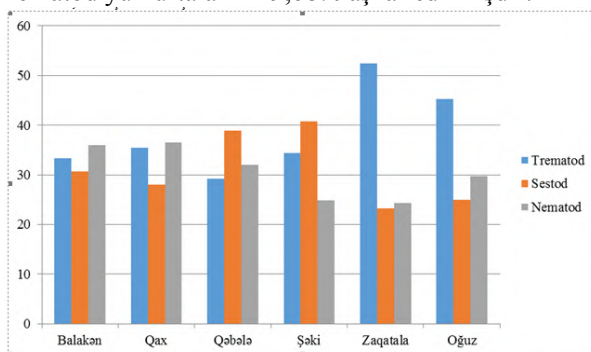
35,48%, 26-də sestod yumurtaları - 27,95 %, 34-də nematod yumurtaları - 36,55% aşkar edilmişdir.

Qəbələ rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərindən götürülmüş 72 kal nümunəsinin müayinəsi zamanı 21 nümunədə trematod yumurtaları - 29,16%, 28-də sestod yumurtaları - 38,88%, 23-də nematod yumurtaları - 31,94% aşkar edilmişdir.

Şəki rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərindən götürülmüş 125 kal nümunəsinin müayinəsi zamanı 43 nümunədə trematod yumurtaları - 34,4%, 51-də sestod yumurtaları - 40,8%, 31-də nematod yumurtaları - 24,8% aşkar edilmişdir.

Zaqatala rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərindən götürülmüş 185 kal nümunəsinin müayinəsi zamanı 97 nümunədə trematod yumurtaları - 52,43%, 43-də sestod yumurtaları - 23,24%, 45-də nematod yumurtaları - 24,32% aşkar edilmişdir.

Oğuz rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərindən götürülmüş 192 kal nümunəsinin müayinəsi zamanı 87 nümunədə trematod yumurtaları - 45,31%, 48-də sestod yumurtaları - 25,0%, 57-də nematod yumurtaları - 29,68% aşkar edilmişdir.

Balakən rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərində trematodlardan *Dicrocoelium lanceatum*, *Fasciola hepatica* aşkar edilmişdir. Rayonun dağlıq,

dağətəyi və düzənlik ərazilərində saxlanılan xbh-da *M.expansa*, *M.benedeni* növləri yüksək intensiv yoluxma ilə aşkar edilmişdir. Rayon ərazisində yoluxma trematod - 33,33%, sestod - 30,66%, nematod - 36,0% yüksək ekstensivliklə qeyd edilmişdir. Daha yüksək yoluxma nematodozlarla olmuşdur.

Qax rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərində yoluxmanın ekstensivliyi trematodlarla - 35,48%, nematodlarla - 36,55%, sestodlarla - 27,9% qeyd edilmişdir.

Qəbələ rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərində yoluxma trematodlarla - 29,16%, sestodlarla - 38,88%, nematodlarla - 31,94% aşkar edilmişdir.

Şəki rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərində intensiv yoluxma trematodlarla - 34,4%, sestodlarla - 40,8%, nematodlarla - 24,8 % aşkar edilmişdir. Ən yüksək yoluxma sestodlarla 40,8% qeyd olunmuşdur.

Zaqatala rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərində isə yoluxma trematodlarla - 52,43%, sestodlarla - 23,24%, nematodlarla - 24,32% olduğu aşkar edilmişdir.

Oğuz rayonunun dağlıq, dağətəyi və düzənlik ərazilərində yoluxma trematodlarla - 87,0%, sestodlarla - 25,0%, nematodlarla - 29,68% aşkar edilmiş, ən yüksək ekstensivlik trematodlarla - 87,0% təşkil etmişdir.

Şəki-Zaqatala bölgəsində aparılmış helmintoloji tədqiqat işlərinin nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Balakən rayonu ərazisində nematodlarla yoluxma - 36,0%, Zaqatala rayonu üzrə trematodlarla - 87,0%, Qax rayonu üzrə nematodlarla - 36,55%, Şəki rayonu üzrə sestodlarla - 40,8%, Oğuz rayonu üzrə trematodlarla yoluxma - 87,0% və Qəbələ rayonu üzrə sestodlarla yoluxma - 38,88% təşkil etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. A.Q.Məmmədov, Y.H.Hacıyev, N.M.Şirinov, Ə.Ə.Ağayev Baytarlıq parazitologiyası. 1986. 2. Məmmədov A.Q. Heyvanların başlıca qurd (helminth) xəstəlikləri və onlara qarşı mübarizə tədbirləri. 3. Y.H.Hacıyev, A.Ə.Aliyev, B.X.Qarayev Azərbaycan heyvanların fassioliozu və ona qarşı mübarizə tədbirləri. 4. K.İ.Skryabin Helmintologiya I-IV ANNUS VI 1965. 5. A.C.Qayıbov, A.Q.Məmmədov Kənd təsərrüfatı heyvanlarının fassioliozu və onlarla mübarizə tədbirləri. Elm nəşriyyatı Bakı 1969, səh 55-72. 6. C.M.Əsədov. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı heyvanlarının helmint və helmintozlarının zonalar üzrə yayılması və helmintozlarla mübarizənin gücləndirilməsi üçün təkliflər Bakı 1975. 7. P.C.Шульц, Е.В.Гвоздев Основы общей гельминтологии том 11 Биология гельминтов Москва 1972.

Степень зараженности геляминтозами мелкого рогатого скота в различных ландшафтах Шеки-Закатальского региона

Н.Г.Гасаналиев

С целью изучения эпизоотической ситуации в животноводческих хозяйствах Шеки-Закатальского региона исследованию было подвергнуто 742 каловых овразцов и гельминтологический материал. Исследования проводились по сезонам года в низменной, предгорной и горной зонах данного региона.

Ключевые слова: Гельминтоз, эпидемиологическое, эпизоотологическое, исследование, ситуация

The degree of infection with helminth of small cattle in various landscapes of the Sheki- Zagatala region

N.H.Hasanaliyev

In order to study the epizootic situation in livestock farms in the Sheki-Zagatala region, 742 fecal samples and helminthological material were examined. The studies were carried out according to the seasons of the year in the lowland, foothill and mountain zones of the region.

Key words: Helminthiasis, epidemiological, epizootological, research, situation.